

## مقاله پژوهشی

# منظر شهری دوستدار معلول رویکرد منظرین در محیط مقصد گردشگری

مهدی باصولی\*

دکتری مدیریت گردشگری، جهاد دانشگاهی، یزد، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۲۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۳/۲۳

تاریخ قرارگیری روی سایت: ۹۹/۰۷/۰۱

**چکیده** | حضور معلولین در بازار گردشگری، یک فرصت مهم برای شهرهای مقصد گردشگری است تا بتوانند از این پتانسیل مهم استفاده کنند. شهر دوستدار معلول، شهری است که بتواند طراحی فضای شهری را به گونه‌ای انجام دهد که مناسب معلولین باشد. این مقاله با رویکرد منظرین به تحلیل چندجانبه شهر دوستدار معلول پرداخته و به دنبال آن است تا راهبردهایی که می‌توانند در مدل مفهومی طراحی فضای شهری مطلوب گردشگری معلولین مدنظر قرار گیرند، معرفی کند. روش مورد استفاده در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی بوده است. با بررسی و تحلیل داده‌های مستخرج از مقالات معتبر، استنتاج تحلیلی جهت بررسی منظر شهری دوستدار معلول انجام پذیرفته است.

بررسی‌های انجام‌شده در این تحقیق حکایت از آن دارد که منظر شهری دوستدار معلول، به عنوان یک مقصد گردشگری، می‌تواند با راهبردهای مناسب‌سازی، دسترسی، توانبخشی، برابری فرصت‌ها، کیفیت، جلوگیری از طرد اجتماعی و ایجاد جاذبه‌های خاص معلولین شکل گیرد. این راهبردها سبب می‌شود مشارکت معلولین در گردشگری بیشتر شده و انتخاب شهر به عنوان مقصد گردشگری در اولویت قرار گیرد. هر یک از این راهبردها شامل سیاست‌ها و اقداماتی است که باعث می‌شود شهر بستر مناسبی برای گردشگر معلول قلمداد شود.

**واژگان کلیدی** | شهر دوستدار معلول، منظر شهری، گردشگری، مناسب‌سازی، دسترسی.

نشده بلکه هر ساله بر تعداد این گروه از جامعه افزوده می‌شود (جمعه‌پور، عیسی‌لو و عیسی‌لو، ۱۳۹۵، ۲۲). طبق آمار سازمان بهداشت جهانی، تعداد افراد معلول در جهان به حدود ۱۵ درصد از جمعیت رسیده است (World Tourism Organization, 2016, 4). در ایران نیز براساس آمارهای موجود حدود چهار درصد از جمعیت کشور را افراد معلول با معلولیت‌های مختلف جسمی، ذهنی، حسی و روانی تشکیل می‌دهند (دستیار و محمدی، ۱۳۹۷، ۳۵۸). آمارها نشان می‌دهد که با پیشرفت علم و فن‌آوری و افزایش سوانح و حوادث نه تنها از تعداد افراد معلول کاسته نمی‌شود، بلکه هر ساله بر تعداد این گروه از جامعه افزوده شده و پیوسته

**مقدمه** | معلولیت یکی از وجوه زندگی بشری است که در طول تاریخ و در تمام جوامع به انواع گوناگون وجود داشته است (صادقی فسایی و فاطمی‌نیا، ۱۳۹۳، ۱۵۸). این پدیده اجتماعی، بخش جدایی‌ناپذیر از زندگی بشری بوده و هر انسانی در طول حیات خود به علل مختلف مانند بیماری، حوادث و یا با رسیدن به دوران سالمندی این شرایط را تجربه خواهد کرد. امروزه به‌رغم پیشرفت‌های به‌وجود آمده در زمینه‌های علم، فن‌آوری و آگاهی عمومی، نه تنها از تعداد افراد معلول کاسته

بیولوژیک، وجودشناسی و منطقی را داراست. منظر یک نوع رابطه با محیط و یک نوع مکان است. مکانی که وجود آن در گروهی ارتباط با سوژه و ذهنیت زنده است (منصوری و شفیع، ۱۳۹۸، ۴۴). بر این اساس گردشگری منظر، وجهی از گردشگری به مثابه نظام معرفت است که فهم و شناخت مکان مورد بازدید را مدنظر دارد (همان، ۴۹). در این گردشگری، تبیین چرایی پدیده‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است. در این مقاله با استفاده از نگرشی منظرین به بررسی مؤلفه‌های شهر دوستدار معلول پرداخته شده و بعد از بررسی معلولیت و ضرورت پرداختن به مسأله حضور معلولین در جامعه به صورت گردشگر، عوامل مؤثر بر منظر شهری دوستدار معلول تشریح شده‌اند و دلایل اهمیت این عوامل در ایجاد یک مقصد گردشگری بررسی شده است.

### سؤال تحقیق

سؤال مهمی که در زمینه حضور گردشگران معلول در یک مقصد گردشگری مطرح می‌شود، این است که در طراحی فضای شهری باید چه ویژگی‌هایی را رعایت کرد تا شهر برای حضور آنها مناسب بوده و شهر، دوستدار معلول تلقی شود. این ویژگی‌ها چگونه و به چه دلایلی تعریف می‌شوند و از چه طریقی می‌توانند بستر مساعدی را ایجاد کنند تا به عنوان یک مقصد گردشگری مطلوب جهت معلولین در نظر گرفته شوند. هرچه این بستر مناسب در یک جامعه توسعه داده شود، می‌توان آثار و نتایج مثبت آن را در ابعاد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مشاهده کرد.

### روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی بوده است. مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای بر مبنای جمع‌آوری مقالات معتبر مرتبط با معلولیت، گردشگری معلولین و طراحی فضای شهری صورت پذیرفته و داده‌های اولیه پس از بررسی و مطالعه به صورت توصیفی بیان شده است. با بررسی و تحلیل این داده‌ها، استنتاج تحلیلی جهت بررسی منظر شهری دوستدار معلول انجام پذیرفته است.

### مبانی نظری

#### • معلولیت

تعریف معلولیت یکی از دشوارترین موضوعات فراروی بشر بوده است. سال‌های سال، در این باره بحث کرده‌اند که آیا به تعریف نیاز است؟ این تعریف باید چقدر مفصل یا مختصر باشد، و باید به چه شکلی درآید؟ لغت معلولیت<sup>۲</sup> به معنای از دست دادن یا محدودیت فرصت‌های شرکت در زندگی اجتماعی در سطحی مساوی با دیگران است و لغت کم‌توانی<sup>۳</sup>

به لحاظ فراوانی حجم جامعه در بین گروه‌های اقلیت جامعه حائز اکثریت هستند (حسن‌پور و احدی، ۱۳۹۶، ۱۲۸). بخش عمده‌ای از این گروه جمعیتی، متقاضی سفر و گردشگری بوده و در صورتی که امکان و زمینه سفر برای آنها آماده شود، می‌توانند به عنوان زیرمجموعه مهمی از گردشگران در نظر گرفته شوند؛ زیرا سفر و گردشگری می‌تواند باعث تقویت روحیه و افزایش نشاط در بین آنها شده و مانع انزوا و گوشه‌گیری آنها شود.

با وجود پتانسیل مناسب بازار سفر معلولین، صنعت گردشگری توجه زیادی به خواسته‌ها و ترجیحات معلولین برای خدمات مسافرت و امکانات خاص که متفاوت از سلیقه گردشگران بدون معلولیت است، نکرده است (Lyu, 2017, 404). این در حالی است که توجه به معلولین و رفع معضلات و ایرادات ساختاری آنها، به عنوان یکی از گام‌های اساسی در جهت توسعه پایدار است (زرین‌کفشیان، ۱۳۹۵، ۱۷۸). مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی، تفریحی، فراغتی و ورزشی از جمله مؤلفه‌های ضروری برای تمامی افراد جامعه به‌شمار می‌روند که باید در دسترس همگان قرار گرفته و از آن برخوردار شوند. اما افراد معلول اغلب از حق شرکت در صفوف گسترده‌ای از فرصت‌ها محروم شده‌اند. تبعیض در زندگی فرهنگی، پدیده‌ای جهانی است که در اشکال متنوعی صورت می‌پذیرد (مقامی و امیرشاکرمی، ۱۳۹۷، ۳۰۶). از جمله دلایل این تبعیض، عدم نگاه جامع و برابر به مسأله معلولیت در طراحی نظام‌ها و ساختارهای شهری است. شهرها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که بتوانند نیازهای مردم عادی را برطرف کنند و در این طراحی کمتر به مسأله معلولیت پرداخته شده است.

این مسأله زمانی اهمیت مضاعف پیدا می‌کند که به دلیل سرعت زیاد تغییرات در جامعه، انسان عادی نمی‌تواند خود را با آنها تطابق دهد، چه برسد به یک فرد معلول که ممکن است محدودیت‌های مختلفی داشته باشد (صادقی فسایی و فاطمی‌نیا، ۱۳۹۳، ۱۵۸). در حال حاضر یکی از مهمترین مشکلات فضاهای شهری، نامناسب بودن فضاهای آن در ارتباط با اشخاص دارای معلولیت است که این مهم در هر دو مورد کالبدی و رفتاری قابل ملاحظه است. اولی ناشی از نتایج برنامه‌ریزی شهری غیرصحیح و اقدامات عملی شهرسازانه، و دومی پیامد اجتماعی-فرهنگی ناشی از آن است (بزی، کیانی و افراسیابی‌راد، ۱۳۸۹، ۱۰۵).

منظر واژه‌ای است که معانی گوناگونی دارد، یکی از رایج‌ترین معانی آن، ادراک بصری به هم‌پیوسته یک نما یا یک قاب منظره از پیش در نظر گرفته شده یا تصادفی، یا یک مکانیسم پیچیده است که امکان تبیین و پیش‌نمایش مکان‌هایی از جهان را می‌دهد (نونش، ۱۳۹۲، ۵۰). موضوع منظر در مبحث مکان‌های انسانی قرار می‌گیرد، مبحثی که مفروضات

به بیان دیگر، معلولیت هر نوع کمبود یا فقدان توانایی (ناشی از اختلال) است که فعالیت فرد را برای انجام امری به روشی که افراد عادی انجام می‌دهند، محدود سازد یا دامنه فعالیت او را از حالت طبیعی خارج کند (تقوایی، مرادی و صفراآبادی، ۱۳۸۹، ۵۱). از طرفی از دیدگاه مدل اجتماعی، معلولیت یک تفاوت است و نه یک اختلال. بنابراین معلول بودن بیانگر وضعیتی خنثی است و نه منفی. معلولیت یک امر واقعی است و محدودیت‌های خاص خود را دارد. اما نگاه به معلولیت، محصولی اجتماعی است که در فرایند تعامل بین فرد و جامعه بر ساخته می‌شود (صادقی فسایی و فاطمی‌نیا، ۱۳۹۳، ۱۶۷).

### • گردشگری معلولین

گذراندن اوقات فراغت مجموعه فعالیت‌هایی را دربرمی‌گیرد که شخص برای استراحت، خواه برای تفریح و یا برای گسترش اطلاعات، آموزش شخصی یا مشارکت آزاد اجتماعی یا بروز خلاقیت، در زمانی فارغ از تعهدات شغلی، خانوادگی و اجتماعی به عهده می‌گیرد (علیزاده، عبدی و رحیمی کاکه‌جوب، ۱۳۹۲، ۵۵). از جمله این فعالیت‌ها، گردشگری است. گردشگری معلولین یکی از انواع گردشگری خاص به حساب می‌آید و سفر معلولانی تعریف می‌شود که به منظور تفریح، فراغت، تعطیلات، سلامتی، آموزش، امور دینی، ورزش، تجارت و یا دلایل خانوادگی به بازدید از مکان‌های دارای جاذبه گردشگری سفر می‌کنند (اسعدی، باصولی، برومندزاد و آقاباقری، ۱۳۹۸، ۳۸۶). افراد معلول تبدیل به یک بخش مهم برای صنعت گردشگری شده‌اند. این بازار به آرامی در حال رشد بوده و به‌طور کلی به یک عامل بسیار مهم اقتصادی و کسب‌وکار در صنعت گردشگری تبدیل شده است (Bizjak, Knezevic & Cvetreznik, 2011, 843).

برای کشورهایی که خواهان گسترش بازارهای گردشگری ورودی هستند، ضروری است که امکانات لازم از حیث مکان را دارا باشند و به این درک برسند که چگونه می‌توانند به نیازهای ویژه گردشگران معلول خدمت‌رسانی کنند. با وجود بازار بالقوه گردشگری معلولین، صنعت گردشگری موجود عمدتاً افراد معلول را به حاشیه رانده و یا حتی از خرید محصولاتش دلسرد می‌کند (قبادیان، ۱۳۹۶، ۷۹). به بیان دیگر، علی‌رغم وجود پتانسیل مناسب برای حضور معلولان به عنوان گردشگر، به دلیل عدم طراحی مناسب امکانات، مقاصد مختلف نتوانسته‌اند از این ظرفیت استفاده کنند. افراد معلول، تجربه گردشگری کاملاً متفاوتی دارند. برای بسیاری از مسافران معلول، تجربه سفر شامل دشواری‌های مرتبط با حمل‌ونقل عمومی و محل اقامت است (آهنگران، موسوی بازرگان و نظری اورکانی، ۱۳۹۳، ۱۲). آنها در فصل کم‌سفر، درآمد بیشتری تولید می‌کنند و وفاداری بیشتری به مقاصد گردشگری دارند (همان، ۱۳).

به معنای گروهی از محدودیت‌های عملکردی مختلف است که در هر جمعیت و کشوری در جهان روی می‌دهد (خزایی، امانی و داورپناه، ۱۳۹۷، ۷۷۴) هرچند در مواردی این دو لغت مترادف در نظر گرفته و یا به جای هم به کار برده می‌شوند. در ماده یک قطعنامه ۳۴۴۷ مجمع عمومی سازمان ملل، در سال ۱۹۷۵ میلادی شخص معلول را این‌گونه تعریف کرده است: شخص معلول یعنی هر شخصی که نمی‌تواند به تنهایی، تمام یا بخشی از نیازهای فرد عادی یا زندگی اجتماعی عادی را به علت نقص، اعم از مادرزادی یا غیرمادرزادی، توانایی‌های جسمی یا روانی خود، تأمین کند (مقامی و امیرشاکرمی، ۱۳۹۷، ۳۰۸).

معلولیت عبارت از محرومیت و وضعیت نامناسب یک فرد است که پیامد نقص و ناتوانی بوده و مانع انجام نقشی می‌شود که باتوجه به شرایط سنی، جنسیتی، اجتماعی، فرهنگی و طبیعی برای فرد در نظر گرفته می‌شود (براری و غفاری، ۱۳۹۴، ۲۸۲) و اختلال روحی یا جسمی است که اساساً یک یا چند فعالیت اصلی را محدود کند (سعیدی، ۱۳۹۷، ۲).

«جلالی فراهانی» معلولیت را محدودیت‌های دائمی در زمینه‌های مختلف جسمی، حسی یا ذهنی-روانی تعریف می‌کند که شخص مبتلا به آن در زندگی روزمره در مقایسه با سایر افراد جامعه دچار مشکل یا محدودیت است. از حیث علت معلولیت، سه دسته را می‌توان شناسایی کرد:

- علل ژنتیکی مانند سندروم داون؛
  - علل مادرزادی که در اثر عدم مراقبت در دوران بارداری به وجود می‌آید؛
  - حوادث و اتفاقات زندگی مانند جنگ، تصادف، آلودگی‌های محیطی (جلالی فراهانی، ۱۳۹۰، ۴).
- حدود ۱۵ درصد از معلولین با معلولیت به دنیا می‌آیند و مابقی در طول زندگی دچار معلولیت می‌شوند. بنابراین می‌توان گفت هر کسی در طول زندگی خود احتمال دارد به جمع معلولین جامعه بپیوندد (صادقی فسایی و فاطمی‌نیا، ۱۳۹۳، ۱۶۷). از طرفی چهار گروه از معلولین یا افراد ناتوان در طراحی محیط شهری نقش اساسی دارند:

- معلولین جسمی-حرکتی که به دو گروه معلولین نیمه‌متحرک و معلولین استفاده‌کننده از صندلی چرخدار تقسیم می‌شوند و شامل معلولین جسمی در یکی از اعضای حرکتی، استفاده‌کنندگان از ویلچر، کودکان و افراد کهنسال، زنان در دوره بارداری یا حمل فرزند با کالسکه می‌شوند؛
- معلولین حسی (دیداری و شنیداری) که شامل نابینایان، کم‌بینایان، ناشنوایان می‌شوند؛
- معلولین ذهنی؛
- معلولینی که ترکیبی از مسائل ذکرشده را دارا هستند (صفدرزاده، ۱۳۹۱، ۳۸).

### • فضاهای شهری

فضای شهری حوزه نوینی از مطالعات شهری است که ادراک سیال شهروندان از شهر را در رابطه با نمادها و مصادیق فیزیکی آنها با بررسی تاریخی و حوادث اجتماعی، مطالعه می‌کند و سلسله‌مراتب قلمروهای ادراکی فضا در رابطه با زندگی اجتماعی، تاریخی و کارکردی شهر را تشخیص می‌دهد. فضای مادی با ابعاد اجتماعی و روان‌شناختی خود و شکل شهر، هندسه این فضا را تشکیل می‌دهد. این فضا متشکل از سه بعد درهم‌تنیده کالبد (فرم)، عملکرد (فعالیت) و ادراک (معنا) است (سرور، صلاحی ساریخان بیگلو و مبارکی، ۱۳۹۶، ۳۰).

فضاهای عمومی شهری، نقش مهمی در برنامه‌های توسعه مناطق شهری دارند. فضای عمومی، فضایی است که با توجه به نیازهای شهروندان به وجود آمده و برای عموم آزاد است. ویژگی فضا این است که اجازه حضور گروه‌های مختلف مردم را می‌دهد (شاطریان و همکاران، ۱۳۹۵، ۵۹). می‌توان فضاهای شهری در شهرهای معاصر را که برای گردشگران به‌منزله یک جاذبه محسوب می‌شوند، به دو دسته تقسیم کرد:

۱. فضاهای مدرن یا جدید نظیر پارک‌ها، مراکز فروش مدرن، فرهنگ‌سراها، میادین و پلاژها؛
۲. فضاهای سنتی مانند بازارها، امام‌زاده‌ها، گورستان‌ها، باغ‌ها، مساجد و سایر اماکن تاریخی (قنبری، درخشان، صالحی و احمدی نصرآباد سفلی، ۱۳۹۶، ۲۵).

سازگار کردن فضاهای شهری با نیازهای افراد معلول، در واقع بازگرداندن آنها به اجتماع است (بزی و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۰۵). راهبرد اساسی برای از بین بردن مسائل و مشکلات افراد دارای معلولیت، کنار گذاشتن پیش‌داوری‌ها و تصورات قالبی است که علت انزوای اجتماعی و نادیده گرفتن معلولین در نظام سیاست‌گذار اجتماعی می‌شود (صادقی فسایی و فاطمی‌نیا، ۱۳۹۳، ۱۶۷). طراحی فضاهای ویژه معلولین، آنها را به دور از افراد جوان و سالم محصور کردن و از جامعه متمایز دیده شدن نیست، بلکه آنها خواستار رابطه‌ای بسیار عادی و معمولی، درست همانند افراد سالم در روابط اجتماعی هستند (سرور، محمدی حمیدی و ولی‌خانی، ۱۳۹۳، ۸۷). با توجه به ویژگی‌های گروه‌های مختلف معلولان، فضاها باید به‌نحوی طراحی شود که امکان دسترسی سهل و آسان را برای آنها به راحتی فراهم کرده و بر سر راه آنها موانعی ایجاد نکند (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۹، ۵۱). در مباحث شهرسازی، فضاها به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱. فضاهای عمومی، که عرصه تعامل اجتماعی کلیه ساکنان شهر است؛
۲. فضاهای نیمه‌عمومی، که حد واسط بین عرصه رفتارهای خصوصی و عمومی تلقی می‌شود؛
۳. فضاهای خصوصی، که حریم افراد و گروه‌های خاص به شمار می‌آید.

حضور معلولین در گردشگری علاوه بر آنکه برای مقصد می‌تواند اثرات مثبت اقتصادی و فرهنگی داشته باشد، باعث تغییرات مثبت روحی و روانی در معلولین نیز خواهد شد. با طراحی فضای شهری مناسب می‌توان بستر مناسبی برای خروج آنها از انزوا ایجاد کرده و اشخاص معلول را به جامعه برگرداند و از مشارکت آنها در فعالیتی فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بهره برد. فعالیت‌های این‌چنینی می‌تواند امید به زندگی را در معلولان افزایش و باعث شادابی، ارتباط با دیگران، مشارکت در کارهای جمعی و جلوگیری از گوشه‌گیری و کسالت، افزایش شادکامی و اعتماد به نفس و کاهش افسردگی و اضطراب شود (پورنجبر، کشاورز، شریفیان و فراهانی، ۱۳۹۳، ۱۷۵). افراد با ارتباطات اجتماعی بیشتر، کمتر دچار بیماری‌های روانی و جسمانی می‌شوند (نادری، سکینه‌پور، فراهادی و شعبانی، ۱۳۹۶، ۲).

لازم به ذکر است فعالیت‌های تفریحی و گردشگری که در عرصه‌های بیرون از خانه شکل می‌گیرد، بیشتر جنبه مشارکتی و جمعی دارد که نیازمند فضا و امکانات ویژه‌ای است. در این راستا، فضاهای عمومی سهم عمده‌ای در تأمین بستر شکل‌گیری و انسجام چنین فعالیت‌هایی به عهده دارند (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۲، ۵۵). برای تشویق و ترغیب معلولین به حضور در یک مقصد گردشگری، این فضاها باید به گونه‌ای طراحی شود که معلولین بتوانند نیازهای خود را در آن محیط برآورده سازند.

محیط گردشگری برای افراد معلول دارای سه نوع مانع ذاتی (فیزیکی)، تعاملی و محیطی (جامعه‌شناختی) است. این محدودیت‌ها به عنوان درون‌فردی، بین‌فردی و ساختاری نیز شناخته می‌شوند و در طول زمان در حال تغییر و نوسان هستند. محدودیت‌های درون‌فردی به حالت‌های روانی غیرقابل اثبات افراد مانند افسردگی و اضطراب اشاره دارد که بر مشارکت و اولویت‌های افراد تأثیر می‌گذارد. محدودیت‌های بین‌فردی در غیاب یا عدم دسترسی معلولین به دیگران روی می‌دهد و مانع مشارکت اجتماعی آنها می‌شود. این نوع از محدودیت به‌طور خاص برای گردشگرانی روی می‌دهد که نیاز بیشتری به کمک سایرین در زندگی روزمره خود دارند. محدودیت ساختاری شامل عناصری است که بین اولویت فرد معلول و فعالیت اجتماعی او مداخله می‌کنند. مانند حمل‌ونقل، اطلاعات و قیمت (اسعدی و همکاران، ۱۳۹۸، ۳۸۷). هنر برنامه‌ریزی شهری در این است که بتواند تعامل و تعادلی بین گروه‌های ذی‌نفع برقرار کرده (شاطریان، اشنویی و گنجی‌پور، ۱۳۹۵، ۵۹) و این موانع را از بین ببرد. برخی از محققین بر این باور هستند که دلیل کم‌بودن سفر در بین معلولین، معلولیت نیست، بلکه محدودیتی است که با آن مواجه‌اند (قبادیان، ۱۳۹۶، ۸۰).

معلولین در راستای یکسان‌سازی محیط شهری برای این قشر از افراد جامعه است. مهم‌ترین بحثی که در خصوص مناسب‌سازی فضاهای شهری و ساختمان‌های عمومی برای معلولین مطرح می‌شود، برداشتن موانع در مسیرهای حرکتی و یا احداث دسترسی‌های مختص این افراد است (خزایی و همکاران، ۱۳۹۷، ۷۷۲).

مناسب‌سازی در فضاهای شهری به اندازه‌ای اهمیت دارد که یکی از مهم‌ترین معیارها از نظر معلولین برای مطلوبیت فضای شهری در نظر گرفته می‌شود. پارامترهایی مانند طراحی معابر، پیاده‌روها، تسهیلات وسایل نقلیه و ساختمان‌ها در مناسب‌سازی مدنظر قرار می‌گیرند. در صورت نامناسب بودن فضای شهری، انتخابی به عنوان مقصد از سوی معلولین صورت نخواهد گرفت.

#### • دسترسی

از جمله ملزومات رشد و توسعه جوامع، ایجاد بسترهای فضایی و کالبدی مناسب جهت استفاده همه اقشار جامعه از خدمات و امکانات عمومی، به منظور تحرک و جابه‌جایی بهتر و دسترسی آسان‌تر در سطح شهر است (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۹، ۴۸). قابلیت دسترسی یعنی هرکس بدون توجه به نوع معلولیت (حسی، ارتباطی و ذهنی) بتواند از آن محصول یا خدمت گردشگری به سهولت استفاده کند (آهنگران و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۲) و میزان دسترسی‌پذیری یعنی میزان قابل استفاده بودن یک محصول، وسیله، خدمت، محیط یا تسهیلات، برای بیشترین تعداد افراد ممکن که معلولین نیز در بین آنها هستند و شامل آن دسته از خصوصیات است که محصول، خدمت یا محیط مذکور، باید داشته باشد تا بتواند به‌طور ایمن و در شرایط برابر توسط تمام افراد و به‌ویژه آنهایی که دارای نوعی معلولیت هستند مورد استفاده قرار گیرد. این امر در گردشگری امروزی ضروری می‌نماید (قبادیان، ۱۳۹۶، ۸۲).

سازمان جهانی گردشگری، گردشگری دسترسی‌پذیر برای همگان را شکلی از گردشگری تعریف می‌کند که متضمن فرایندی مشارکتی در میان دست‌اندرکاران است و افراد با نیازهای دسترسی، اعم از ابعاد حرکتی، بینایی، شنوایی و شناخت را قادر می‌سازد تا به‌طور مستقل و با رعایت برابری و شأن آنها، از طریق ارائه کالاها، خدمات و محیط‌های گردشگری که به شکل فراگیر طراحی شده‌اند، فعالیت کنند (همان). به اعتقاد دارسی<sup>۴</sup> و دیکسون<sup>۵</sup>، گردشگری قابل دسترس افراد نیازمند دسترسی شامل ابعاد حرکتی، بینایی، شنوایی و ادراکی را قادر می‌سازد که به‌طور مستقل و با حفظ برابری و شأن از محصولات، خدمات و محیط‌های گردشگری که به صورت فراگیر طراحی شده‌اند، استفاده کنند (آهنگران و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۳).

فضاهای عمومی شهری در برنامه‌های توسعه شهری جایگاه بااهمیتی یافته‌اند. این امر ناشی از تأثیر این‌گونه فضاها در تقویت وجهه فرهنگی-اجتماعی شهر و در نتیجه تولید سرمایه‌های اجتماعی است (سرور و همکاران، ۱۳۹۳، ۸۵). وقتی افراد معلول به محیط غیرمعلول دعوت می‌شوند، شکاف بین معلول بودن و معلول نبودن کاملاً هویدا خواهد بود. عدم امکان بهره‌مندی معلولان از تسهیلات و فضاهای شهری، نه به خاطر معلولیت آنها، بلکه به لحاظ معلولیت اجتماع و ناتوانی آن در سازگاری امکانات فضاهای شهری با نیازهای این طیف از جامعه است (گرچی ازندریانی و شیرزاد نظرلو، ۱۳۹۷، ۱۳۹). در فضای عمومی فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شود و افراد در یک محیط اجتماعی جدید باهم اختلاط پیدا کنند (اکبری اوغاز و حنایی، ۱۳۹۷، ۸۸).

#### راهبردهای ایجاد منظر شهری دوستدار معلول

همان‌گونه که در بخش‌های قبلی اشاره شد، برای رسیدن به مقصد گردشگری که دوستدار معلول باشد، باید فضا و تسهیلات شهری متناسب با نیازهای معلولین شکل گیرد. از نگاه منظرین برخی از راهبردهای ایجاد شهر دوستدار معلول به شرح زیر است:

#### • مناسب‌سازی

مفهوم مناسب‌سازی محیط در چند دهه گذشته تحول یافته و دامنه شمول بیشتری پیدا کرده است. این مفهوم ابتدا مترادف با رفع موانع فیزیکی در محیط ساخته‌شده و محیط بدون مانع به‌کار گرفته می‌شد. در دهه ۱۹۸۰ میلادی، این مفهوم با قابل دسترس شدن، گستره بیشتری یافت (گرچی ازندریانی و شیرزاد نظرلو، ۱۳۹۷، ۱۴۱). مناسب‌سازی عبارت است از فراهم‌ساختن زمینه استفاده یکسان تک‌تک افراد جامعه از امکانات موجود جامعه با هر شرایط روحی و جسمی و مطابق با نیاز آن فرد اعم از رفاهی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و منابع طبیعی (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۹، ۵۱). مناسب‌سازی محیط برای معلولان، اصلاح محیط و تدارک تجهیزات مورد نیاز به گونه‌ای است که افراد معلول قادر باشند آزادانه و بدون احساس خطر در محیط پیرامون خود فعالیت کرده و از تسهیلات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و خدماتی با حفظ استقلال فردی لازم بهره‌مند شوند (بابایی اهری، ۱۳۷۳، ۱۹) و از نگاهی دیگر مناسب‌سازی به اصلاح معابر اطلاق می‌شود، به‌طوری که افراد معلول قادر باشند تا آزادانه و بدون خطر در محیط پیرامون خود اعم از اماکن عمومی، معابر، محیط شهری و ساختمان‌های عمومی عبور کنند و از تسهیلات محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با حفظ استقلال فردی بهره‌مند شوند (صافدرزاده، ۱۳۹۱، ۳۶).

مناسب‌سازی بستر شهری از مهم‌ترین امور برای کمک به

معلولین در فضای گردشگری، می‌تواند باعث افزایش نشاط و بهبود وضعیت روحی روانی آنها شود.

#### • کیفیت

موضوع کیفیت از دو جنبه قابل بررسی است: کیفیت محیط شهری و کیفیت زندگی معلولین. هرچند با افزایش کیفیت محیط شهری می‌توان به بهبود کیفیت زندگی معلولین نیز دست یافت.

مناسب‌سازی یک محیط شهری علاوه‌بر ارتقای کیفیت محیط شهری می‌تواند تأثیر مطلوبی بر ذهن شهروندان و به خصوص معلولان در سطح فضای شهری داشته باشد (حسن‌پور و احدی، ۱۳۹۶، ۱۳۱). کیفیت فضاهای شهری را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: کیفیت بناها و فرم‌های تشکیل‌دهنده فضا (فرم‌ها و اشکال) و کیفیت ناشی از سازگاری میان مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده فضا (فرم، عملکرد و معنا). در ساده‌ترین دسته‌بندی نیز کیفیت را می‌توان به دو دسته کیفیت‌های حقیقی (عینی) و کیفیت‌های ضمیری (ذهنی) تقسیم کرد (سرور و همکاران، ۱۳۹۶، ۳۱). فضای شهری مطلوب، فضایی است که نه تنها افراد را جذب می‌کند، بلکه آنها را تشویق می‌کند تا زمان بیشتری برای انجام فعالیت‌های خود و حضور در فضا صرف کنند و در نتیجه رضایت مردم و کیفیت زندگی را بهبود می‌بخشد و ارزش‌های اجتماعی، محیطی و اقتصادی شهر را افزایش می‌دهد (اکبری اوغاز و حنایی، ۱۳۹۷، ۸۷). از طرف دیگر کیفیت زندگی به عنوان مفهوم جدیدتر از سلامتی مطرح شده که به جنبه‌های اجتماع، روان‌شناختی، عملکردی و جسمی سلامتی مربوط می‌شود و معمولاً ارزیابی شخصی و درونی از تفاوت بین عملکرد ایده‌آل و عملکردی که در نتیجه بیماری به وجود آمده است را انعکاس می‌دهد (عبدالهی، ۱۳۹۵، ۲). کیفیت زندگی، از منظر واژگانی، به معنی چگونگی زندگی و دربرگیرنده تفاوت‌های آن است که برای هر فرد، ویژه و یگانه و متفاوت با دیگران است. کیفیت زندگی مفهومی نسبی، چندوجهی و متأثر از زمان و مکان و ارزش‌های فردی و اجتماعی است (رضوانی و منصوریان، ۱۳۸۷، ۴). دیسارت<sup>۱</sup> و دلر<sup>۲</sup> استدلال می‌کنند که کیفیت زندگی هر فرد وابسته به حقایق بیرونی و عینی زندگی فرد و ادراک درونی و ذهنی‌ای است که او از این عوامل و نیز از خویش‌تن دارد (قنبری و همکاران، ۱۳۹۶، ۲۶).

بین ابعاد کیفیت زندگی (عملکرد جسمانی، مشکلات جسمانی، مشکلات روانی، نشاط و شادابی، سلامت روانی، عملکرد اجتماعی، درد بدن و سلامت عمومی) در دو گروه سالمندان فعال و غیرفعال از نظر آماری تفاوت معناداری وجود دارد و سالمندان فعال در تمامی ابعاد کیفیت زندگی در مقایسه با سالمندان غیرفعال امتیاز بالاتری کسب کردند (نادری و همکاران، ۱۳۹۶، ۲). تحقیقات حاکی از این است که

کنوانسیون حقوق معلولین، دولت‌ها را ملزم به تضمین دسترسی معلولان به گردشگری و خدمات توریستی کرده است. این درحالی است که موانع متعددی جهت دسترسی به گردشگری فراگیر معلولان وجود دارد. از جمله موانع موجود برای گردشگری معلولان، می‌توان به وسایل حمل‌ونقل هوایی غیرقابل دسترس و عدم وجود کارمندان آموزش‌دیده، فقدان وسایل حمل‌ونقل عمومی در دسترس، فقدان اطلاعات راجع به جاذبه‌های گردشگری اشاره کرد (مقامی و امیرشاکرمی، ۱۳۹۷، ۳۲۱). به بیان دیگر برای ایجاد دسترسی علاوه‌بر ساختارهای فیزیکی و سخت‌افزاری که بتوانند به‌آسانی در اختیار و مورد استفاده گردشگران معلول قرار گیرند، باید نظام‌های نرم‌افزاری و فرایندی مناسبی جهت استفاده از این زیرساخت‌ها طراحی و اجرا کرد. توانمندسازی نیروی انسانی در این خصوص از اهمیت زیادی برخوردار است.

#### • توانبخشی

توانبخشی مفهومی موسع و مبسوط است که دامنه آن از کمک به رفع مشکل جسمی تا رفع مشکلات روحی گسترده است (صادقی فسایی و فاطمی‌نیا، ۱۳۹۳، ۱۷۰). توانبخشی به روندی اشاره دارد که هدف آن تواناساختن فرد معلول برای دستیابی و حفظ حداکثر سطح عملکرد فیزیکی، حسی، ذهنی، روان‌شناختی و اجتماعی است که به توانبخشی هدفمند منتج می‌شود (سعیدی، ۱۳۹۷، ۲). سازمان بهداشت جهانی، توانبخشی را اولین پاسخ به ناتوانی و معلولیت تعریف کرده که به سه مرحله توانبخشی پزشکی، حرفه‌ای و اجتماعی قابل تقسیم است (خزایی و همکاران، ۱۳۹۷، ۷۷۵). تهیه وسایل نقلیه و وسایل کمکی پزشکی، با دگرگونی مناسب در آن برای معلول به گونه‌ای که موجبات تحرک معلول را فراهم سازد، یکی از جنبه‌های مهم توانبخشی است (همان، ۷۸۳). توانبخشی مبتنی بر جامعه که از آن به عنوان انقلابی در توانبخشی معلولین یاد می‌کنند عبارت است از راهبرد توسعه اجتماعی برای بازتوانی، برابرسازی فرصت‌ها و یکپارچه‌سازی اجتماعی برای کلیه افراد معلول. این نوع توانبخشی، از طریق تلاش‌های مشترک افراد معلول، خانواده‌ها، جامعه و ارائه خدمات بهداشتی، آموزشی، حرفه‌ای و اجتماعی تحقق می‌یابد (صادقی فسایی و فاطمی‌نیا، ۱۳۹۳، ۱۷۱). در شهر دوستدار معلول علاوه‌بر مناسب‌بودن و در دسترس‌بودن محیط، وسایل و تجهیزات، باید تهمیداتی اندیشیده شود تا به رفع مشکل کسانی که به عنوان گردشگر به این شهر سفر می‌کنند نیز کمک کند. در این خصوص باید علاوه‌بر آماده‌سازی بستر مناسب برای حضور معلولین، اقداماتی در راستای حفظ و بهبود سطح عملکرد فیزیکی، حسی، ذهنی، روان‌شناختی و اجتماعی آنها در نظر گرفت تا زمانی که افراد در این مقصد حضور دارند، نسبت به توانبخشی اقدام کنند. هرچند حضور

### • جلوگیری از طرد اجتماعی

یکی از مهم‌ترین کارکردهای گردشگری معلولین، جلوگیری از طرد اجتماعی این گروه مهم از جامعه است. زمانی که یک شهر خود را برای میزبانی معلولین آماده می‌کند، باعث ایجاد انگیزه و تحرک در بین معلولین می‌شود که این امر باعث می‌شود حس طرد اجتماعی در بین آنها کم‌رنگ شود.

به اعتقاد بلیک مور<sup>۸</sup>، طرد اجتماعی عبارت است از فرایندی که در نتیجه آن گروه‌های اجتماعی و افراد معینی از اجتماع، طرد و به حاشیه رانده می‌شوند. طرد اجتماعی با هر معیاری اندازه‌گیری شود، یک مسأله اجتماعی جهانی است. به این معنی که بیشتر به عنوان تهدیدی علیه خوشبختی شخصی، قابلیت نظام‌های بهداشتی و رفاه اجتماعی و اقتصادی تمام اجتماعات و ملت‌ها شناخته می‌شود (زرین‌کفشیان، ۱۳۹۵، ۱۸۰). یکی از دلایلی که می‌تواند به طرد اجتماعی منجر شود، تبعیض است. اعمال تبعیض در خصوص تفریح و فراغت معلولان به دو شکل قابل تصور است:

۱. تبعیض مستقیم، که عبارت است از بی‌توجهی به اشخاص معلول و تحقیر آنها از طریق ارتکاب یک فعل ایجابی، مثلاً تصویب قوانین و مقرراتی که مانع دسترسی اشخاص معلول به امکانات یا فرصت‌های تفریحی و فراغتی شود.

۲. تبعیض غیرمستقیم، که می‌تواند به صورت یک ترک فعل تعریف شود. مثلاً به علت عدم مناسب‌سازی محیط، فرد از حضور در یک مرکز محروم شود (مقامی و امیرشاکرمی، ۱۳۹۷، ۳۱۱).

فردی که از لحاظ اجتماعی طرد شده، در فعالیت‌های اساسی جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند مشارکت نمی‌کند (Brhardt, Le Grand & Piachaud, 2002, 34). به بیان دیگر رابطه بین طرد اجتماعی و گردشگری معلولین رابطه‌ای خاص است. زمانی که فرد احساس طرد داشته باشد، در فعالیت گردشگری مشارکت نخواهد داشت و از سوی دیگر زمانی که احساس کند برای حضور او بستر مناسبی تدارک دیده شده و جامعه میزبان تبعیضی بین گروه‌ها قائل نشده، تمایل بیشتری به مشارکت اجتماعی خواهد داشت.

### • جاذبه‌های خاص

هر مقصد گردشگری جاذبه‌هایی دارد که باعث می‌شود گردشگران به سوی آن جذب شوند. این جاذبه‌ها می‌توانند آداب و رسوم، بناهای تاریخی، خدمات پزشکی و غیره باشند که هر کدام معرف یکی از گونه‌های گردشگری هستند. برای جذب گردشگران معلول، شهر دوستدار معلول باید جذابیت‌های دیگری را نیز تدارک ببیند که به فراخور این گروه اجتماعی باشد. برخی از این جاذبه‌ها به شرح زیر است:

**امنیت:** امنیت برای همه گروه‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است. در جایی که مردم احساس عدم آسایش می‌کنند و یا می‌ترسند، قلمروی فضای شهری تنزل می‌کند و مردم در آن

کیفیت زندگی معلولین در مقایسه با جمعیت عادی پایین‌تر است (عبدالهی، ۱۳۹۵، ۲). تغییر در حمایت اجتماعی، کیفیت زندگی معلولین را تحت تأثیر قرار می‌دهد و معلولینی که حمایت اجتماعی بیشتری دریافت کنند، دارای شبکه اجتماعی بیشتری هستند (خسروی‌تپه، راهب، عرشی و اقلیما، ۱۳۹۴، ۱۸۲).

همان‌گونه که بیان شد، با پرداختن به جنبه‌های مختلف کیفیت شهری، و ایجاد فضایی باکیفیت با در نظر گرفتن معیارهای مطلوب معلولین، می‌توان شاخص‌های مربوط به کیفیت زندگی در این مقاصد را ارتقا داد. این امر علاوه بر بهبود رضایت جامعه محلی، رضایت گردشگران را نیز تحت تأثیر قرار داده و باعث افزایش وفاداری و تکرار سفر به مقصد گردشگری دوستدار معلول خواهد شد. موضوع کیفیت فضای شهری و کیفیت زندگی دوسویه بوده و ارتقای هر یک می‌تواند دیگری را تحت تأثیر خود قرار دهد و در نهایت موجب توسعه جامعه شود.

### • برابری فرصت‌ها

مناسب‌سازی فضاهای شهری، بستر کالبدی در جهت رسیدن به فرصت‌های برابر همه افراد و اقشار جامعه به‌منظور تحرک و جابه‌جایی در سطح شهر و دسترسی هر فرد به تمامی فضاهای شهری، از ضروریات رشد و توسعه جامعه است (تقوایی و مرادی، ۱۳۸۵، ۹). تمام سیاست‌های حمایتی مربوط به معلولان، تابع مهمی از برابری شانس‌هاست. بدین معنی که جامعه باید از کلیه منابع به‌نحوی استفاده کند که تمامی افراد اعم از معلول و غیرمعلول شانس برابری برای مشارکت در جامعه داشته باشند (مقامی و امیرشاکرمی، ۱۳۹۷، ۳۱۰). در واقع هدف از مناسب‌سازی فضاهای شهری، به‌ویژه ترافیک شهری، بستر کالبدی در جهت رسیدن به فرصت‌های برابر همه افراد و اقشار جامعه به‌منظور تحرک و جابه‌جایی در سطح شهر و دسترسی هر فرد به تمامی فضاهای شهری است که از ضروریات رشد و توسعه جامعه بوده (تقوایی و مرادی، ۱۳۸۵، ۹) و هدف از مناسب‌سازی محیط شهری، دستیابی معلولین در جهت رسیدن به استقلال نسبی و به عبارتی تساوی فرصت‌ها، عدالت اجتماعی و پیوستن تمامی افراد معلول به جامعه و ایجاد اجتماعی بدون مانع است (گرچی ازندریانی و شیرزاد نظرلو، ۱۳۹۷، ۱۵۱). برابری فرصت‌ها را باید به صورت مفهومی در طراحی شهری، تسهیلات و زیرساخت‌ها، حمل‌ونقل و غیره به کار برد. شهری که براساس برابری فرصت‌ها طراحی شده باشد، می‌تواند مقصدی مطلوب برای گردشگران معلول باشد. شهری که عدالت اجتماعی در اجزای آن نمود عینی داشته و افراد از حضور در شهر احساس خوبی خواهند داشت.

خود را رعایت کند، می‌تواند به مقصدی مطلوب برای حضور معلولین تبدیل شود. این امر می‌تواند هم برای معلولین و هم برای مدیریت مقصد گردشگری، مفید واقع شود.

فضاهای شهری باید مناسب این گروه طراحی شده و به‌گونه‌ای باشد که علاوه بر رونق تعاملات اجتماعی، فرصت‌های برابری پیش روی افراد معلول ساکن و یا گردشگر قرار دهند تا بتوانند با طیب خاطر در فضا حضور پیدا کنند. ولی مشاهده می‌شود که این موارد در عمل به شکل صحیحی اجرا نشده و صرفاً به حرکت‌هایی نمادین و یا ساختارهای معدودی بسنده می‌شود. گردشگری، نظامی برای شناخت و معرفت است که هدف آن تحقق رشد و حرکت به سمت کمال مطلوب است. برای این امر باید بازنگری اساسی در مفهوم مکان رخ دهد. منظر محصول تعامل انسان با محیط و جامعه است و گردشگری منظر می‌تواند روایتی جدید از دلایل ایجاد یک واقعه بیان کند. این امر مستلزم آن است که بتوان با درک دلایل یک پدیده، اقداماتی را به سرانجام رساند که با ماهیت پدیده همخوانی داشته باشد. در برخی موارد به دلیل دوری از علت اصلی، نمودهایی مدنظر قرار می‌گیرد که ارتباط نزدیکی با دلیل اصلی ندارد. بنابراین در این مقوله به چرایی یک پدیده پرداخته می‌شود تا براساس اصالت آن، نمودهایی طراحی و اجرا شود.

برای آن که شهری مقصد گردشگری معلولین قلمداد شود، باید روح حاکم بر شهر، دوستدار معلول باشد. ایجاد چند معبر ویژه معلولین و یا ساختارهای نمادین، نمی‌تواند دلیل کافی برای این امر تلقی شود. وقتی مفهوم برابری فرصت یا دسترسی درک شده و چرایی آنها به صورت ریشه‌ای مورد تحلیل قرار گیرند، طراحی‌ها از حالت نمادین صرف و شعاری خارج می‌شود. شهر دوستدار معلول پاسخی جدید به تعامل فرد معلول و شهر است که باعث حضور فعال این گروه در محیط‌های شهری و فعالیت‌های اجتماعی می‌شود و می‌تواند سبب کاهش بسیاری از پدیده‌های نامطلوب اجتماعی نیز شود. رویکرد منظرین به صورت پدیده‌های ذهنی عینی می‌تواند باعث شود که این پاسخ دارای معنا و مفهومی مشخص بوده و به صورت جامع مدنظر قرار گیرد. منظر شهری دوستدار معلول صرفاً کالبدی نبوده و به‌گونه‌ای مفهوم طراحی شهری را بیان می‌کند که برای گردشگر معلول از یک سو و طراح شهری از سوی دیگر، قابل درک باشد. شهر دوستدار معلول، رویکردی جدید در طراحی فضای شهری جهت تعامل محیط یک شهر و معلولینی است که آن شهر را به عنوان مقصد گردشگری انتخاب کرده‌اند. رویکرد منظرین به این طراحی می‌تواند هویت و معنای این شهر را بازتعریف کرده و براساس مفاهیم ارائه‌شده در این رویکرد، مانند مناسب‌سازی، دسترسی، تناسب، توانبخشی، برابری فرصت‌ها، جاذبه‌های خاص و جلوگیری از طردشدن اجتماعی، مدل مفهومی فضای شهری طراحی شود.

فضا حضور پیدا نمی‌کنند. در خصوص معلولین مسأله امنیت از ظرافت بیشتری برخوردار است. زمانی که امنیت معلولین با طراحی نامناسب به خطر افتد، تردد آنها کمتر شده و موجب کاهش تعاملات اجتماعی خواهد شد (اکبری اوغاز و حنایی، ۱۳۹۷، ۹۰).

**حمایت:** حمایت اجتماعی شبکه‌ای از ارتباطات است که رفاقت، همکاری و تقویت احساسی فراهم می‌کند و به میزان ادراک فرد از محبت و حمایت خانواده و دوستان و اطرافیان اطلاق می‌شود. حمایت اجتماعی موجب می‌شود که فرد احساس مراقبت، مورد علاقه بودن، عزت‌نفس و ارزشمند بودن کند که این امر بخشی از شبکه وسیع ارتباطی است (خسروی تپه و همکاران، ۱۳۹۴، ۱۷۸). حمایت اجتماعی برای افراد رابطه‌ای اطمینان‌بخش ایجاد می‌کند و افراد در خلال آن احساس می‌کنند مورد پذیرش قرار گرفته‌اند. شهری که بتواند حمایت خود را از معلولین در تسهیلات خود نشان دهد، می‌تواند مقصد مناسبی برای حضور آنها قلمداد شود.

**معافیت مالیاتی:** مسائل مالی برای معلولین از اهمیت زیادی برخوردار است. در کشورهای توسعه‌یافته معافیت‌های مالیاتی بر درآمد اشخاص گستردگی و دقت نظر بیشتری دارند که یکی از این موارد، معافیت‌های مالیاتی مربوط به معلولین است. در اغلب کشورها، معلولین نه تنها از پرداخت مالیات معاف هستند، بلکه حتی مورد حمایت نیز قرار می‌گیرند (مهرگان و اسکندری عطا، ۱۳۹۵، ۵۳). با توجه به این که درصد عمده‌ای از معلولین در وضعیت مناسب اقتصادی نیستند، ایجاد چنین معافیت‌هایی در مقاصد می‌تواند باعث حضور بیشتر و جذابیت مقصد شود.

**فرهنگ پذیرش:** تغییر نگرش مردم یک جامعه نسبت به معلول و جایگاه آنها در جامعه در افزایش و تقویت مشارکت اجتماعی آنها مؤثر است (خزایی و همکاران، ۱۳۹۷، ۷۸۴). زمانی که افراد جامعه میزبان نگرش مطلوبی نسبت به حضور معلولین داشته باشند، نظام‌های مناسبی در عرف به وجود می‌آید که مطلوبیت مقصد را مضاعف می‌کند.

**تعامل:** تعامل اجتماعی به معنی ایجاد رابطه بین دو نفر یا بیشتر است که منجر به واکنشی میان آنها شود و این نوع واکنش برای هر دو طرف شناخته شده است (اکبری اوغاز و حنایی، ۱۳۹۷، ۸۶). یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های شهری، ایجاد فضایی برای تعامل افراد با یکدیگر است. این امر در خصوص معلولین از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و باعث کاهش گوشه‌گیری آنها خواهد شد.

## نتیجه‌گیری

جمعیت معلولین در دنیای حاضر رو به افزایش است. این جمعیت یکی از گروه‌های مهم بالقوه در بازار گردشگری هستند و در صورتی که یک شهر بتواند اصول اولیه در طراحی مفهومی فضای شهری



1. World Health Organization .
2. Handicap .
3. Disability .
4. Darcy .
5. Dickson .
6. Dissart .
7. Deller .
8. Blakemore .

## فهرست منابع

- آهنگران، جعفر؛ موسوی بازرگان، سید جلال و نظری اورکانی، سولماز. (۱۳۹۳). تدوین الگوی گردشگری قابل دسترس. گردشگری علم و فرهنگ، ۲(۲)، ۱۱-۲۰.
- اسعدی، میرمحمد؛ باصولی، مهدی؛ برومندزاد، یاسمین و آقاباقری، فهیمه. (۱۳۹۸). طراحی مدلی برای توسعه گردشگری معلولین در شهر یزد. مطالعات اجتماعی گردشگری، ۷(۱۴)، ۳۸۳-۴۰۴.
- اکبری اوغاز، زهرا و حنایی، تکتم. (۱۳۹۷). تبیین عوامل افزایش امنیت به منظور ارتقای تعاملات اجتماعی معلولین جسمی حرکتی (مطالعه موردی: خیابان طبرسی شهر مشهد). معماری و شهرسازی پایدار، ۷(۱)، ۸۵-۹۸.
- بابایی اهری، مهدی. (۱۳۷۳). آیین‌نامه برابری فرصت‌ها برای معلولین (سازمان ملل متحد). تهران: سازمان مشاوره فنی و مهندسی شهر تهران.
- براری، بنیامین و غفاری، مجید. (۱۳۹۴). سلامت روان معلولین جسمی در مقایسه با افراد عادی: بررسی مبتنی بر رویکردهای آسیب‌شناسی روانی و روان‌شناسی مثبت. مطالعات ناتوانی، ۵(۱۱)، ۲۸۱-۲۸۸.
- بزی، خدارحم؛ کیانی، اکبر و افراسیابی‌راد، محمدصادق. (۱۳۸۹). ارزیابی ترافیک شهری و نیازهای معلولان و جانبازان با استفاده از مدل تصمیم‌گیری TOPSIS (مطالعه موردی: شهر شیراز). پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱(۳)، ۱۰۳-۱۳۰.
- پوررنجبر، محمد؛ کشاورز، لقمان؛ شریفیان، اسماعیل و فراهانی، ابوالفضل. (۱۳۹۳). موانع مشارکت در فعالیت‌های بدنی تفریحی معلولین با صندلی چرخدار در استان کرمان. بهداشت و توسعه، ۳(۲)، ۱۷۵-۱۸۸.
- تقوایی، مسعود و مرادی، گلشن. (۱۳۸۵). بررسی وضعیت معابر شهر اصفهان براساس معیارها و ضوابط موجود برای دسترسی معلولان و جانبازان. سپهر، ۱۵(۵۷)، ۹-۱۵.
- تقوایی، مسعود؛ مرادی، گلشن و صفرآبادی، اعظم. (۱۳۸۹). بررسی و ارزیابی وضعیت پارک‌های شهر اصفهان براساس معیارها و ضوابط موجود برای دسترسی معلولان و جانبازان. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۱(۲)، ۴۷-۶۴.
- جلالی فراهانی، مجید. (۱۳۹۰). اصول و اهداف ورزش معلولان. تهران: انتشارات علوم ورزشی.
- جمعه‌پور، محمود؛ عیسی‌لو، علی‌اصغر و عیسی‌لو، شهاب‌الدین. (۱۳۹۵). توانسنجی فضاهای شهری در پاسخدهی به نیاز گروه‌های کم‌توان جسمی حرکتی، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر قم. پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۷(۲۶)، ۲۱-۳۶.
- حسن‌پور، محمدزمان و احدی، محمدرضا. (۱۳۹۶). وضعیت فضای شهری برای حضور معلولان و جانبازان با رویکرد ایمن‌سازی محیطی (مطالعه موردی: محله برج قربان شهر همدان). راهبر، ۱۶(۲۱)، ۱۲۷-۱۴۶.
- خزایی، مصطفی؛ امانی، مجتبی و داورپناه، مسعود. (۱۳۹۷). تحلیلی بر شهر
- دوستدار معلول. جغرافیا و روابط انسانی، ۱(۳)، ۷۶۹-۷۸۷.
- خسروی تپه، نسرین؛ راهب، غنچه؛ عرشی، ملیحه و اقلیما، مصطفی. (۱۳۹۴). بررسی ارتباط بین حمایت اجتماعی و کیفیت زندگی معلولین جسمی حرکتی مراکز آموزشی رعد. توانبخشی، ۱۶(۲)، ۱۷۸-۱۸۵.
- دستیار، وحید و محمدی، اصغر. (۱۳۹۷). سنجش توانمندسازی معلولان جسمی (معلولان جسمی حرکتی، احشایی و حسی) در سال ۱۳۹۴ و عوامل مرتبط با آن (مطالعه مقطعی تحلیلی در استان کهگیلویه و بویر احمد). توانبخشی، ۱۹(۴)، ۳۵۴-۳۶۸.
- رضوانی، محمدرضا و منصوریان، حسین. (۱۳۸۷). سنجش کیفیت زندگی: بررسی مفاهیم، شاخص‌ها، مدل‌ها و ارائه مدل پیشنهادی برای نواحی روستایی. روستا و توسعه، ۱۱(۳)، ۱-۲۶.
- زرین کفشیان، غلامرضا. (۱۳۹۵). بررسی وضعیت طرد اجتماعی معلولین: مورد مطالعه معلولین جسمی و حرکتی تحت پوشش اداره بهزیستی شهرستان ری. انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۲(۴۳)، ۱۷۷-۲۰۱.
- سرور، رحیم؛ محمدی حمیدی، سمیه و ولی‌خانی، اژدر. (۱۳۹۳). تحلیل وضعیت فضاهای عمومی شهری برای معلولین و کم‌توان‌های حرکتی، نمونه مورد مطالعه: میدان دوم صادقیه تهران. جغرافیا (فصلنامه علمی پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران)، ۱۲(۴۱)، ۸۳-۱۰۵.
- سرور، هوشنگ؛ صلاحی ساریخان بیگلر، وحید و مبارکی، امید. (۱۳۹۶). تحلیل نقش کاربری‌های تجاری در پویایی و ایجاد فضاهای جدید شهری، مطالعه موردی: مجتمع تجاری لاله پارک تبریز. بوم‌شناسی شهری، ۸(۱)، ۲۹-۴۲.
- سعیدی، فرید. (۱۳۹۷). سیاست‌گذاری افزایش مشارکت معلولان در پرتو قانون جامع حمایت از معلولین و اسناد بین‌المللی. مطالعات ناتوانی، ۸(۱۴)، ۱-۹.
- شاطریان، محسن؛ اشنویی، امیر و گنجی‌پور، محمود. (۱۳۹۵). بررسی مناسب‌سازی فضاهای شهری جهت دسترسی معلولین و جانبازان. مطالعه موردی: ادارات دولت شهر کاشان. آمایش جغرافیایی فضا، ۶(۲۲)، ۵۹-۷۶.
- صادقی فسایی، سهیلا و فاطمی‌نیا، محمدعلی. (۱۳۹۳). معلولیت؛ نیمه پنهان جامعه: رویکرد اجتماعی به وضعیت معلولین در سطح جهان و ایران. رفاه اجتماعی، ۱۵(۵۸)، ۱۵۷-۱۹۲.
- صفدرزاده، زکیه. (۱۳۹۱). میزان انطباق معابر شهری با نیاز جامعه معلولین و جانبازان (مطالعه موردی شهر شیروان). جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، ۵(۱۵)، ۳۵-۶۴.
- عبدالهی، مهدیه. (۱۳۹۵). بررسی کیفیت زندگی معلولین ضایعه نخاعی زلزله سال ۱۳۸۲ شهرستان بم. پژوهش توانبخشی در پرستاری، ۳(۲)، ۱-۷.
- علیزاده، هوشمند؛ عبدی، محمدحامد و رحیمی کاکه‌جوب، آرمان. (۱۳۹۲). راهبردهای ارتقای عملکردی فضاها گذران اوقات فراغت، مطالعه موردی:

- مقایسه کیفیت و رضایت از زندگی، عزت و رشد اجتماعی معلولین ورزشکار و غیرورزشکار. *مطالعات ناتوانی*، (۷)، ۸-۱.
- نونش، خوانو. (۱۳۹۲). منظر، زمینه ادراک تحول. منظر، ۵(۲۳)، ۵۰-۵۲.
- Bizjak, B., Knezevic, M. & Cvretznik, S. (2011). Attitude Change Towards Guests with Disabilities, Reflections from Tourism Students. *Annals of Tourism Research*, 38(3), 842-857.
- Brhardt, T., Le Grand, J. & Piachaud, D. (2002). Degree of Exclusion: Developing a Dynamic Multidimensional Measure, in J. Hills, J. Le Grand & D. Piachaud. (Eds.), *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Lyu, S.O. (2017). Which Accessible Travel Products are People with Disabilities Willing to Pay More? A Choice Experiment. *Journal of tourism management*, 59, 404-412.
- World Tourism Organization. (2016). *Tourism for All-Promoting Universal Accessibility, Good Practices in Accessible Tourism Supply Chain*. UNWTO, Madrid, Spain.

- مجموعه تفریحی دیدگاه سنندج. *مطالعات شهری*، (۴)۱، ۵۵-۶۸.
- قبادیان، بهمن. (۱۳۹۶). میزان سازگاری تأسیسات اقامتگاهی گردشگری ایران با نیازهای معلولین حرکتی (مورد مطالعه: هتل‌های ۲، ۳ و ۴ ستاره استان زنجان). *مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه*، ۲(۵)، ۷۸-۹۲.
- قنبری، ابوالفضل؛ درخشان، الهام؛ صالحی، سیدموسی و احمدی نصرآباد سفلی، الله‌داد. (۱۳۹۶). بررسی اثرات گردشگری شهری بر کیفیت زندگی شهروندان. *مطالعه موردی: شهر یاسوج*. گردشگری و توسعه، ۶(۱۰)، ۲۳-۴۴.
- گرجی ازندیانی، علی‌اکبر و شیرزاد نظری، زهرا. (۱۳۹۷). جایگاه حقوق معلولین در حوزه حقوق شهری. *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، ۸(۲۶)، ۱۳۷-۱۶۳.
- مقامی، امیر و امیرشاکرمی، مریم‌سادات. (۱۳۹۷). حق تفریح معلولین در پرتو اسناد بین‌المللی. *مطالعات حقوقی*، ۱۰(۱)، ۳۰۵-۳۴۴.
- منصوری، سیدامیر و شفیعا، سعید. (۱۳۹۸). آشنایی با منظر (گردشگری منظر). تهران: انتشارات مهکامه.
- مهرگان، نادر و اسکندری عطا، محمدرضا. (۱۳۹۵). تحلیلی بر ضرورت معافیت مالیاتی معلولین در ایران. *سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۴(۱۵)، ۴۷-۵۹.
- نادری، عین‌اله؛ سکینه‌پور، عین‌اله؛ فرهادی، وحید و شعبانی، فاطمه. (۱۳۹۶).

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).



نحوه ارجاع به این مقاله

باصولی، مهدی. (۱۳۹۹). منظر شهری دوستدار معلول؛ رویکرد منظرین در محیط مقصد گردشگری. منظر، ۱۲(۵۲)، ۲۷-۱۸



DOI: 10.22034/manzar.2020.223210.2054

URL: [http://www.manzar-sj.com/article\\_111386.html](http://www.manzar-sj.com/article_111386.html)